

100. OBLJETNICA ALBANSKE ZAJEDNIČKE GRAFIJE

**Mazllom Kumnova
Fahredin Shabani
Učiteljski fakultet
Priština
Kosovo**

SAŽETAK: Albanci su prije studenoga 1908. imali jedan zajednički jezik, albanski, a različite grafije (abecede, slovopise, alfabete) latinske osnove: slavenske, grčke, arapske ili kombinirane grafije. Jedinствена grafija (slovopis, abeceda) albanskoga jezika usvojena je prije stotinjak godina u Manastiru na kongresu na kojem je sudjelovala elita albanskih intelektualaca i ostalih djelatnika koji su se zalagali za neovisnost Albanije. Kongres nije zabilježio samo rješavanja problema grafije albanskoga jezika nego i konsolidaciju kulturnog identiteta Albanaca.

Latinska osnova albanske grafije koja je danas, a bit će i ubuduće u uporabi, jasno dokazuje da su Albanci europska nacija te im je povijesno mjesto u zajednici europskih nacija.

Ključne riječi: albanska grafija, obrazovanje, zajednički jezik, kultura, neovisnost.

U studenom 2008. Albanci su obilježili 100. obljetnicu zajedničke grafije (slovopisa, abecede) albanskoga jezika kao izniman povijesni, jezični, znanstveni, kulturni i politički događaj. Poznato je da su Albanci povijesno do 1908. kao i do danas imali samo jedan jezik, albanski, s bogatim jezičnim modalitetima, ali prije jednoga stoljeća upotrebljavali su nekoliko grafija.

Albanci su ušli u 20. stoljeće bez zajedničke grafije (slovopisa, abecede) albanskoga jezika.¹ To je stvaralo obilje teškoća u književnome stvaranju, a donosilo je prevelike smetnje u svim školama, ugrožavalo albansko jedinstvo i prosvjetiteljske temelje i ambicije o podizanju albanske pismenosti i kulture na razinu drugih europskih naroda.

GRAFIJSKI PROBLEMI U PISANJU NA ALBANSKOME JEZIKU

Napori za stvaranjem zajedničke grafije albanskoga jezika dio su albanskoga nacionalnog pokreta. „Rješavanje ovog problema učinilo bi da ostale grafije kojima se pisalo na albanskome jeziku ostanu samo sjećanje na prošlost.”²

Zajednička latinska grafija kao zajednička grafija Albanaca ima svoj povijesni razvoj. Ona nije slučajno prihvaćena na Kongresu u Manastiru.³ Latinska grafija u albanskome jeziku ima dugu povijesnu uporabu i prije 15. stoljeća.⁴ Latinska grafija upotrijebljena je i u najstarijem dokumentu na albanskome jeziku *Formula krštenja* (1496.) koji je napisao suradnik i prijatelj Skenderbega, arhiepiskop Durrensita (Drač, Albanija). Za povijest grafije albanskoga jezika u 15. stoljeću značajna

¹ Na osnovi znanstvenih istraživanja može se sa sigurnošću istaknuti da je u povijesti albanske abecede stvoreno oko 75 različitih grafija (abeceda, slovopisa) i njezinih varijanata (Tomor Osmani, *Udha e shkronjave shqipe /Put albanskih slova/*, Skadar, 1999., str. 565–567).

² Tomor Osmani, isto, str. 5.

³ Manastir je albanski naziv za grad Bitolu u Makedoniji. Manastir je bio centar ne samo administrativnoga nego i kulturnog i političkog djelovanja Albanaca. Osim djelovanja kulturno-prosvjetiteljskoga i političkoga društvenog kluba Bashkimi, djelovala je i jedna tiskara koja je tiskala tadašnje školske knjige, novine i časopise.

⁴ „Albanci (...) imaju drugačiji jezik od latinskog (...), ali njihove knjige su pisane latinskom abecedom” – to je tvrdio francuski arhiepiskop Gulielem Adam (1270-1341), služeći u Tivaru već 1332. francuskom kralju Filipu VII. (Tomor Osmani, isto, str. 10). Drugi važan dokument je krstionica na albanskom jeziku, katoličkog ritera Pala Engjullija iz 1462. godine, pisana latinskom grafijom.

U tom kontekstu fra Lovro Mihačević u djelu *Po Albaniji, dojmovi s puta* (Zagreb, 1911, Matica hrvatska, str. 137) dodaje: „Književnost na jeziku albanskom sva je neznatna i nije stara. Alfabet Mesropa Masdotia, pored kojeg imam još jedan drugi, potječe doduše iz V. stoljeća po Kristu, pače iz ovoga stoljeća sačuvani su nam i najstariji spomenici albanske književnosti, zakoni napisani za crkvenjake i laike, a iz VII. stoljeća ima odlomak elegije (...).” Mihačević u ovim kratkim crticama svoje pretpostavke, kako i sam kaže, navodi profesora Alberta Stratika iz djela *Manuale di liteteratura Albanese* (Ulrico Hoepli, Milano, 1896).

Nezabilazan je i doprinos Milana Šufflaya. U iznimno velikom opsegu za albanologiju u njegovim istraživanjima obuhvaćeno je i razdoblje od deset stoljeća prije dolaska Osmanskog Carstva. U njegovim dokumentacijama rasvijetljeni su i neki dubrovački dokumenti (1285.) o albanskom jeziku.

je činjenica da je u svim dokumentima iz Venecije, Dubrovnika, Napulja itd. razvidna uporaba latinske grafije za pisanje albanskih imena.⁵

Nastojanja za određivanjem nacionalne grafije albanskoga naroda bilo je i prije 20. stoljeća, a moglo bi se zaključiti da su se najkonkretnija nastojanja dogodila u prvoj etapi albanskoga nacionalnog preporoda, no nije se stiglo do zajedničke odluke koja bi mogla biti prihvaćena na svim albanskim područjima.

Posebno se više puta raspravljalo o nekoliko projekata od 1864. do 1879. godine kada je konačno na povijesnom skupu u Istanbulu među četirima projektima prvenstvo dobio izrazito usustavljeni projekt koji je predložio Sami Frashëri. Taj je projekt poznatiji u albanskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi kao Abeceda iz Istanbula. Velik doprinos koncem 19. i početkom 20. stoljeća dali su organizirani klubovi i društva Albanaca, ne samo u Albaniji nego i u drugim europskim centrima, posebno Albanci okupljeni oko časopisa *Albanija* (Bruxelles-London) i njegova pokretača Faika Konice, uglednog i svestranog albanskog intelektualca.

Inicijativu za traženje samo jednoga rješenja zajedničke albanske grafije (slovopisa, abecede) preuzeo je Istanbulski komitet. Ponajbolju „grafijsku varijantu”, kako se razgovijetno i neprijeporno zaključilo, osim Sami Frashërija priređivali su i drugi poznati djelatnici nacionalnog preporoda: Jani Vreto, Pashko Vasa, Konstantin Kristoforidhi, Ismail Qemajli itd.

Nakon poduge rasprave (znanstvene, političke i lingvističke stručne javnosti) stručno i narodno povjerenstvo odlučilo se za Frashërijevu grafiju (slovopis, abecedu), a odobrena je 6. ožujka 1879. Njegova je grafija (slovopis, abeceda) bila utemeljena na latinskoj abecedi, dopunjenoj slovima posuđenim iz grčke grafije (slovopisa). U tijeku rada Kongresa u Manastiru prihvaćena je također inačica koju je predložilo društvo Bashkimit iz Skadra, s time da u najkraćem vremenu, poslije Kongresa, dolazi do nekih ispravaka s kojima su se složili svih predstavnici. U skladu s tom grafijom tiskan je izvrstan udžbenik *Alfabetar albanskog jezika* koji su za tisak sustavno pripremili: Sami Frashëri, Pashko Vasa, Jani Vreto i drugi. Taj je udžbenik imao velik uspjeh u širenju albanskoga slovopisa pa se u povijesti albanskoga književnog jezika smatra iznimno važnim.

⁵ Mahir Domi, *Mjete dhe burime për gjurmimin e shqipes në shekullin XV*, Konferenca e Dytë Albanologjike, III, Tiranë, 1969, str. 104.

Istom su se grafijom i kasnije tiskali udžbenici, sve do uporabe zajedničke grafije (slovopisa, abecede) na Manastirskome kongresu (1908).

U raznim razmatranjima, monografijama, prije i poslije Drugoga svjetskog rata, ostalo je otvoreno pitanje je li presudna za jedinstvenu grafiju albanskoga jezika bila grafija koju su predložili predstavnici društva Bashkimi iz Skadra, ili grafija društva Agimi. Poznato je da su tim grafijama već bile tiskane novine, školski udžbenici i druge knjige. Poznata je složenost glasovnog i neglasovnog sustava albanskoga jezika. Pojedine glasove moralo se predstavljati dvama slovima, ali moramo se složiti s time da ova grafija koja je danas u uporabi u albanskome jeziku, ponajprije ne proizlazi iz grafija koje su upotrijebila i dva društva iz Skadra, a također ni Istanbulski komitet. Te grafije upotrebljavane su i prije, već u 19. stoljeću. Neprihvatljivo je da je na Manastirskom kongresu došlo do improviziranog kompromisa za jedinstvenu grafiju albanskoga jezika. Točno je da su za pravila izgovaranja pojedinih slova (dva slova za jedan glas, složena slova), preuzeti prijedlozi društva Bashkimi iz Skadra. Međutim, albanska jedinstvena grafija zasnovana na latinici, usvojena na Manastirskom kongresu, bez dvojbi potječe iz tradicije albanske grafije.

MANASTIRSKI KONGRES

Manastirski kongres nema samo znanstvenu, obrazovnu, kulturnu nego i povijesnu važnost. Osobito nakon Skenderbegova (Gjergj Kastriot Skënderbeu, 1443-1468) razdoblja koje bilježi u albanskoj povijesti zajedničku junačku obranu teritorija na kojem su živjeli Albanci, a značajno je što su time spriječili vojsku Osmanskog Carstva u prodoru prema Europi, i time ujedno obranili kršćanstvo. Do 19. stoljeća u albanskoj povijesti zabilježen je određen broj skupova na nacionalnoj razini koji su se bavili organizacijom borbe protiv osmanskog imperija, kao i obrazovnim te kulturnim napretkom, ali godina 1878. značajna je zbog osnivanja Albanske prizrenske lige (1878-1881), političke platforme djelovanja, organizirane oružane pobune protiv osmanskog imperija i obrane cjelokupnosti teritorija Albanije.

Manastirski kongres⁶ jedno je od najvećih dostignuća u početku 20. stoljeća u preporodnome, konsolidacijskom i afirmacijskom etno-kulturnom identitetu Albanaca. Albanski nacionalni pokret još od polovice 19. stoljeća, tražeći uporabu jedne grafije za albanski jezik i jedinstven standardni jezik, postigao je vrhunsku fazu aktivnosti u kratko vrijeme u političkim uvjetima stvorenim tijekom 1908. godine. Ti su politički uvjeti omogućili da Albanci organiziraju Kongres kako bi razmatrali svoju opredijeljenost za grafiju (slovopis, abecedu) albanskoga jezika. Albanski nacionalni preporod bilježi punu angažiranost ne samo na političkom planu već posebice u organiziranju i vođenju nacionalne borbe protiv Osmanskog Carstva te protiv okupacijskih nastojanja susjednih naroda, posebno grčkih i srpskih. Cilj nacionalnoga albanskog pokreta bilo je proglašenje neovisnosti Albanije. Manastirski kongres treba prihvatiti i u tom smjeru. Rješavanje zajedničke grafije nije bilo samo kulturno, odnosno jezično i znanstveno nego i političko dostignuće koje je Albaniju približilo neovisnosti.

Glavni cilj Kongresa bio je određivanje jedne grafije (abecede), iako se ova važna potreba razmatrala među Albancima još od kraja 19. stoljeća. Pokrenut na inicijativu Albanskog kluba Manastira Bashkimi (Jedinstvo), pozivnice za Kongres predane su 27. kolovoza 1908.

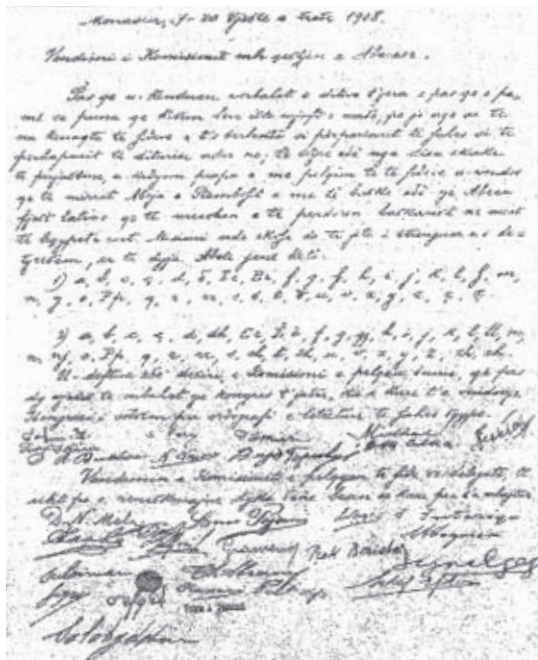
Poziv je snažno odjeknuo kod Albanaca, kako u Albaniji, tako i u inozemstvu. U vrlo kratkom vremenu stigla je podrška ovoj inicijativi sa svih područja Albanije i inozemstva. Važno je napomenuti da su osim izjave da će glavno pitanje biti opredjeljenje za jednu zajedničku grafiju za albanski jezik, postavljena i pitanja škole na albanskom jeziku i razvoja kulture. Također je posebna pozornost poklanjana političkom organiziranju za odcjepljenje od Osmanskog Carstva i proglašenje neovisnosti Albanije.

Nesumnjivo je da je osim abecede, razvoja školstva, znanosti (lingvistike) i kulture na dnevnom redu Kongresa bila predviđena i rasprava o gospodarskom razvoju. Politička pitanja nisu bila planirana prema

⁶ Manastir je u 19. i početkom 20. stoljeća veoma značajan centar kulturnoga nacionalnog pokreta Albanaca. Poznato je da su polovicom 20. stoljeća Albanci živjeli u svom prostoru na površini Balkana od 75 tisuća kvadratnih kilometara i to zapadno do Tivara (sadašnji naziv za Bar u Crnoj Gori), Podgorice, Rozhaja do Novog Pazara, Niša, Leskovca i Vranja (današnja Srbija), na istoku do Kumanova, u Skoplju i Manastiru, na jugu do Konice, Janine i Preveze (današnja Grčka). Na tome albanskom teritoriju živjelo je oko 2.000.000 Albanaca. Aneksija albanskih teritorija počela je raspadanjem Osmanskog Carstva, šovinističkom okupacijom Srbije i Grčke te jednostranom podrškom velikih sila na Berlinskom kongresu (1878.) i Konferencijom ambasadora velikih sila u Londonu (1913.).

dnevnom redu, iako Albanci nisu još imali neovisnost. Međutim, u mnogim podrškama koje su stigle inicijatorima, tražilo se da hitno treba postaviti pitanje jedinstvenosti albanskoga jezika; jednom riječi, tvrdilo se da su ova pitanja iznimno potrebna „za civilizaciju” Albanije. Najavljeno je da će predstavnici doći sa svih strana Albanije i iz inozemstva. Prema prijedlozima inicijatora, ovo predstavljanje nije trebalo biti individualno.

Kongres je otvoren 14. studenog 1908. u Manastiru i nastavio je svoj rad do 22. studenoga. U Manastir je stigao 51 predstavnik sa svih strana Albanije (Kosovskoga, Skadarskog, Janinskog i Manastirskog vilajeta), predstavnici albanskih emigracija iz Bugarske, Rumunjske, Egipta i SAD-a te Arbanasi iz Italije.⁷ Pravo glasovanja imao je 31 predstavnik 26 klubova, društava ili različitih gradova unutar Albanije i izvan nje.

Odluka Manastirskog kongresa o albanskoj grafiji⁸

⁷ Elitu albanskih intelektualaca predstavljale su sljedeće poznate nacionalne osobe: Mithat Frashëri, Gjergj Fishta, Ndre Mjeda, Sotir Peci, Luigj Gurakuqi, Gjergj Qiriaz, Nikollë Kaçorri, Bajo Topulli, Mati Logoreci, Ibrahim Efendiu, Refik Toptani, Fahmi Zavalani, Rrok Berisha, Mihajl Grameno, Dhimitër Mole, Adem Shkaba, Akil Eftimi, Shahin Kolonja, Simon Shuteriqi, Nyzhet Vroni, Leonida Naçi, Lef Nosi, Dhimitraq Buda itd. (Hysni Myzyri, *Arsimi kombëtar shqiptar /Albansko nacionalno obrazovanje/ (1908–1912/)*, str. 83.

⁸ AQSH, F.19, D.69, str. 1.

S pravom se kaže da se prvi put nakon Skupštine u Leshu (grad u Albaniji)⁹ u vrijeme Skenderbega skupio takav zbor Albanaca, posebice poznatih djelatnika na području prevažnih nacionalnih pitanja. Kongres su pratili i Grci, Makedonci i Vlasi. Nesumnjivo, tijekom cijelog Kongresa značajno je pitanje bilo ono o albanskome nacionalnom obrazovanju.¹⁰

Mnogi drugi izvještaji nagovješćuju da je platforma djelatnosti Manastirskog kongresa bila politička. Glavni cilj nije bio samo zajednička grafija albanskoga jezika već i nacionalno jedinstvo Albanaca bez obzira na vjeru i područje. Ovaj cilj trebao se ostvariti na osnovi jednoga zajedničkog programa nacionalnog pokreta kulturne i političke djelatnosti.¹¹

Tijekom rada Kongresa prevladavali su prijedlozi da abeceda bude na osnovi latinske abecede koja je ionako bila široko rasprostranjena u albanskim pismima. Nesumnjivo je da je tijekom razvoja rada Kongresa bilo emocionalnih trenutaka, primjerice kad su se predstavnici kršćanske i islamske vjerske pripadnosti sa suzama u očima obratili Kongresu pitanjem o jedinstvu i zajedničkoj djelatnosti Albanaca kao jedinim rješavanjem sudbine albanskoga naroda.

Kongres je izabrao povjerenstvo od 11 osoba koje su činili poznati djelatnici iz lingvistike, književnosti, kulture i politike toga vremena: Mi-that Frashëri, Gjergj Fishta, Ndre Mjeda, Luigj Gurakuqi, Bajo Topulli, Sotir Peci, Gjergj Qiriazia, Shahin Kolonja, Gligor Cilka, Dhimitraq Buda i Nyzhet Vrioni. Gjergj Fishta izabran je za predsjednika toga povjerenstva.

Tijekom rada Kongresa brzo je zamijećeno pretjerano nastojanje za čuvanjem jedinstva stvorenog među Albancima, zato su predložene dvi-

⁹ Sabor u Leshu (Savez Lेशa), kojem su nazočili svi tadašnji poznati albanski vlastelini, organiziran je 2. ožujka 1444. Smatra se prvim povijesnim svealbanskim saborom u smislu političko-vojnog jedinstva pod Skenderbegovim vodstvom.

¹⁰ Otac Gjergj Fishta, u svome obraćanju na Kongresu, između ostalog je naglasio: „Neprijatelji koji su opkolili Albaniju su mnogi i svaki od njih pokušava uzeti jedan dio za sebe, ali ako mi ne možemo obraniti domovinu s našim moralnim snagama koje imamo, mi ćemo izdržati s oružjem u rukama i nećemo dozvoliti neprijateljima da uzmu ijedan pedelj albanske zemlje.” („Armiqët që e kanë rrethuar Shqipërinë janë të shumtë dhe secili përipiqet të marrë një cope për vete, por në qoftë se s'mund të mbrojmë atdheun me fuqitë morale që kemi, ne do të qendrojmë me armë në dorë dhe nuk do t'i lemë armiqtë të marrin asnjë pëllëmbë tokë shqiptare.”.) (Izvještaj Gjergja Qiriazija, poslan iz Manastira 10. siječnja 1909. kod Hysnija Myzyrija, str. 85.)

¹¹ Poznato je da su se tijekom Kongresa održali i drugi sastanci s uglavnom političkim ciljevima gdje se diskutiralo o platformi za nacionalni pokret, stajalištu koje treba izložiti turskoj vladi i drugim prijedlozima koji su otvarali put ka organiziranju Albanaca prema ostvarenju stoljetnih aspiracija. Prema tome, „mladi Turci” koji su vladali, tadašnji osmanski imperij nisu promatrali, ali nisu ni Grci. Oni su porabili razne načine da bi postigli cilj: neuspjeh Kongresa i ubacivanje razdora među Albance, bilo na osnovi jezičnoga i regionalnog entiteta, bilo na osnovi religije.

je upotrebljive abecede (grafije, slovopisa) u to vrijeme: abeceda s latinskim osnovama i istanbulska abeceda. Odluka za uporabu dviju abeceda bila je uglavnom politička jer su političke okolnosti toga vremena bile takve da se više ciljalo na jedinstvo među Albancima nego na trenutačno i pravo rješenje pitanja pisma albanskoga jezika.¹²

Unatoč tome, ovo je bila još jedna pobjeda jer je odstranila uporabu mnogih drugih varijanata abeceda. Činjenica je da je bilo različitih stavova među našim istraživačima što se tiče razvoja Kongresa, bilo u profesionalnom ili političkom pristupu. Međutim, gledajući s vremenskog razmaka, trebamo biti realniji. Osim političkih problema toga vremena, bilo je i lingvističkih pitanja, osobito onih specifične prirode albanskoga jezika. Na primjer, za pisanje slova *dh*, *gj*, *nj*, *th* itd. – održano je nekoliko sjednica.

Postignuti kompromis da se uzmu u obzir dvije upotrebljive abecede, istanbulska i ona društva Bashkimi (Jedinstvo) iz Skadra, pomogao je postizanju suglasnosti za dvadeset sedam slova, a za devet slova su bile dvije varijante. Praksa je pokazala da je za nekoliko godina abeceda s latinskom osnovom preuzela prvenstvo uporabe i postala zajednička abeceda svih Albanaca.

Što se tiče abecede albanskoga jezika, Manastirski kongres ostaje za Albance najvažniji povijesni događaj za albanski jezik, kulturu i konsolidaciju nacionalnog jedinstva.

Jedna također važna odluka Kongresa bilo je odobrenje odluke da se poslije dvije godine, 1910. godine, u Janini (Grčka) održi još jedan kongres „za ortografiju i književnost albanskog jezika”. Manastirski kongres otvara put standardnomu albanskom jeziku. Međutim, da bi se postiglo jedinstvo albanskoga jezika, trebali smo čekati pune 64 godine, do 1972. kada je u Tirani održan Kongres Pravopisa albanskoga jezika (1972). Bio je to kraj dugoga povijesnog puta razvoja albanskoga standardnog jezika.

Iako još u začetku, u poslanim pozivnicama za Manastirski kongres u redu prioriteta rada bilo je planirano i „pitanje škole”, mada ne-

¹² Ovo pitanje se osvjetljava i u izvještajima tog vremena između konzulata država instaliranih u Manastiru i poslanih njihovim državama. Nesumnjivo je da su ruske, francuske i srpske procjene iskoristile ovo pitanje tvrdeći da je jedinstvo Albanaca nemoguće. Zapravo bilo je teško u to vrijeme, s takvim znanstvenim potencijalom, rješavati pitanje uporabe jedne grafije kad se znalo da su u to vrijeme i Nijemci upotrebljavali dvije grafije. Vrijeme je pokazalo da je takav postupak bio politički zreo jer nije prošlo puno godina i istanbulska abeceda maknuta je iz uporabe.

mamo neki dokument o tome. Međutim, ima mnoštvo komentara o pitanju obrazovanja. „Jedan od značajnijih zahtjeva u obrazovanju bilo je i osnivanje Albanskog sveučilišta, jedna od ranijih aspiracija albanskoga nacionalnog preporoda. Za sveučilišni profesorski kadar predloženo je da se svake godine pomoću državnih stipendija pošalje mlade u visokoškolske ustanove u Europi i SAD-u”.¹³

Prema konzularnim odnosima o širenju albanske škole, njezinu financiranju i otvaranju viših škola (u početku pedagoškog profila za pripremanje učitelja) odlučilo se na tajnim sastancima tijekom Kongresa. Osim toga, komentari u konzularnim odnosima sugeriraju da se raspravljalo i o osjetljivim pitanjima kao, primjerice, kakvo stajalište treba imati prema vladi novih Turaka. Taj se povećani oprez argumentira činjenicom da „novi Turci” nisu još izašli otvoreno protiv nacionalnog pokreta.

Međutim, znakovi pogoršavanja stanja pojavljivali su se svakog dana. Zna se dobro da su „novi Turci” odobrili svoj državni program prema kojem je turski jezik bio obvezatan za sve škole u Osmanskom Carstvu. Prema tome, zahtjevi Kongresa za albansku školu sukobili su se s ovim turskim programom i procijenilo se da ih ne treba učiniti poznatim u javnosti, već ih zadržati u tajnosti. Osim toga, bilo je nagovještaja od sudionika na Kongresu da bi svaki sljedeći korak stvorio sukob s turskom vladom te bi se tako ugrozila i postignuća Kongresa uopće. Poznato je da pitanje škole na albanskom jeziku Kongres u Manastiru ostavlja otvorenim za razmatranje u određeno vrijeme, što se i dogodilo na Kongresu u Elbasanu (1909).

Međutim, na osnovi konzularnih izvješća razvidno je da se na tajnim sastancima sudionika Kongresa vodila rasprava o mnogim važnim pitanjima za nacionalni interes kao što su priznavanje albanskoga naroda od turske vlade, stav prema susjednim državama i velikim silama, platforma političkog djelovanja nacionalnog pokreta, kao i sastavljanje okvira hitnijih političkih, ekonomskih i kulturnih zahtjeva koje su albanski izaslanici trebali podnijeti turskom parlamentu kao volju albanskog naroda. Strani konzulati razvrstali su ove zahtjeve kao program za administrativnu autonomiju Albanaca.

Zahtjevi za širenjem albanskih škola hitno su se usmjerili na to da se turske i grčke škole promijene u albanske, kao i škole koje su subvencionirale Italija i Austrija te da se nastava održava na albanskome

¹³ *Historia e popullit shqiptar II*, Tiranë, 2002, str. 395.

jeziku. U cjelini, da ove strane škole financiraju proračuni turske vlade. Zahtijevana je zabrana financiranja grčkih škola iz Atene kao i da se te škole financiraju iz dobrovoljnih donacija za Albance.

Program je predviđao da se podigne sveučilište u Albaniji. U skladu s time predloženo je da treba potpomagati financiranje nekoliko mladih ljudi na školovanju u poznatim sveučilišnim središtima kako bi se pripremili za buduće nastavnike. Uskoro se pojavila i odlična inicijativa za podizanjem narodnoga muzeja.

Nema dvojbe da je bilo nerealno očekivanje da se iz ovog kongresa izađe s jednim nacionalnim programom koji bi usmjerio sudbinu Albanaca nasuprot izazovima vremena. Na to je utjecalo nekoliko relevantnih čimbenika toga doba. Primjerice:

a) Treba se složiti da je nedostajalo hrabrosti za izražavanjem volje za neovisnošću jer je to možda nametnuo sam sastav predstavljanja Kongresa. Uvijek je postojao strah da će neki radikalni zahtjev razoriti postignuća Kongresa za podizanjem dugo iščekivanoga jedinstva albanskoga naroda.

b) Politička situacija se također pogoršavala svakim danom. Izašle su na otvoreno težnje susjednih država za komadanjem Osmanskog Carstva i u tom slučaju prvo bi stradali Albanci i njihova područja, dok s druge strane nacionalni pokret nije bio spreman obraniti svaki dio teritorija Albanije.

c) Još je jedna značajna činjenica, a to je da su najveći dio sudionika činili poznati djelatnici nacionalne kulture i albanskoga pisma pa se nije mogla očekivati neka konkretna politička i borbena artikulacija.

d) Kongres je iznad svega važan događaj ne samo zato što je albanski narod izašao nakon njege sa zajedničkom abecedom nego se stvorilo i jedinstvo obrazovnoga, kulturnog i, možemo reći, političkog djelovanja koje će mu služiti nasuprot izazovima koji su ga čekali u nastavku stoljeća.

ODJECI MANASTIRSKOG KONGRESA

Manastirski je kongres ne samo za povijest albanskoga jezika i obrazovanja nego i za nacionalni pokret uopće označio velik preokret s političkim značenjem u podizanju nacionalnih osjećaja u 20. stoljeću i u Albaniji i u inozemstvu. Odmah nakon Kongresa, u svim albanskim naseljima otvorene su albanske škole, organizirani su tečajevi za uče-

nje osnovnog čitanja i pisanja, širile su se novine, knjige i počelo je organiziranje financiranja albanskih škola. Osim škola različite su individualne i skupne djelatnosti bile najmasovniji oblik širenja albanskoga obrazovanja. Tisak toga vremena na albanskome se jeziku zauzeo za propagiranje inicijativa Kongresa. Prema tome, u svakom većem centru osnovani su odbori i komisije koje su se direktno zauzimale za otvaranje albanskih škola, obvezatno učenje albanskoga jezika u stranim školama, za širenje novina i knjiga na albanskome jeziku. Konzularne kancelarije stranih država tada su izvješćivale svoje države o albanskome nacionalnom pokretu.

Međutim, „mladi Turci” uvidjeli su da je albanski nacionalni pokret svakim danom predstavljao sve veću opasnost za tursku vladu. Bilo je to zato što je Albance politički pokrenuo kako bi ostvarili težnje za neovisnom albanskom državom. Shodno tome, u početku su „mladi Turci” organizirali promidžbu protiv grafije (abecede, slovopisa) s latinskom osnovom mobilizirajući fanatično svećenstvo i turkomanske kolaboracioniste. U ove pokušaje bili su upleteni i direktni mehanizmi turske državne vlade. Turskoj nije odgovarala obrazovna i kulturna emancipacija Albanaca; štoviše, to je predstavljalo veliku opasnost. Počelo je nasilno zatvaranje albanskih škola. Tadašnji se tisak na albanskome jeziku suprotstavio ovoj protualbanskoj reakciji, ali Turci su nastavili na svoj poznati način. Počelo je zatvaranje i proganjanje poznatih albanskih prosvjetiteljskih djelatnika i domoljuba. Tadašnji vladari Turske nisu bili svjesni da će dvadeset godina nakon Manastirskog kongresa i reformatori Turske usvajati grafiju s latinskom osnovom za turski jezik.¹⁴

Osim zatvaranja albanskih škola Kongres mladih Turaka održan u Solunu (Grčka) 1909. godine otvoreno se odlučio za vojnu represiju nad albanskim nacionalnim pokretom. U valu turske represije djelovalo je prostrano organiziranje ne samo političke mobilizacije Albanaca. No nije se samo Turska bojala aktivnosti albanskoga nacionalnog pokreta. U protualbanskoj kampanji angažirale su se itekako: Srbija i Grčka. Velike sile tadašnjeg vremena postavljale su se prema svojim političkim interesima. Samo su Austro-Ugarska i Italija imale konstruktivniji stav. Nesumnjivo je da su Albanci bili svjesni tih političkih ciljeva; međutim, potpora tih država bila je dobrodošla za abecedu s latinskom osnovom. Turski se parlament s posebnom odlukom digao protiv abecede alban-

¹⁴ Tomor Osmani, *Udha e shkronjave*, str. 500.

skoja jezika s latinskom osnovom. Sve te represivne mjere prema albanskoj školi i prema djelatnicima pokreta nisu skrenule albanske rodoljube i domoljube s puta kojim su krenuli suočavajući se s poteškoćama i velikim žrtvama.

23. srpnja 1909. godine u Dibrëu (Debar, grad u Makedoniji) održao se Kongres koji su podržali „mladi Turci”. Međutim, usprkos turskom scenariju, Kongres je svojim odlukama uspio omalovažiti odluke Manastirskog kongresa, pridonio stvaranju nedopustivih sukoba među Albancima i velikom ometanju djelatnosti albanskoga nacionalnog pokreta. Istodobno, ovo je dokazalo da je mobilizacija za organiziraniji otpor Albanaca zabilježila značajan porast i vrlo je jasno signalizirala da uskoro treba očekivati nastavak oružanog sukoba između Albanaca i turskih snaga koje su već stoljećima okupirale njihovu iskonsku domovinu.

Nova stvarnost u Albaniji i užurbano otvaranje albanskih škola donijelo je i druge probleme. Stupanj širenja mreže albanskih škola tražio je građenje zajedničkoga obrazovnog sustava, planiranje organizacijskog i podizanje pedagoškog standarda te postojanu financijsku podršku. Nisu samo ti čimbenici pridonijeli poduzimanju inicijative za organiziranjem još jednog užurbanog Nacionalnog kongresa za albansku školu. Sukob pokreta s represivnim mjerama turske vlade, apetiti susjednih šovinista Srba i Grka za albanskim teritorijima, neophodnost jedinstva Albanaca i donošenje nacionalne političke strategije bili su jaki razlozi za Solunski klub Albanaca da poduzme organiziranje Elbasanskog kongresa. Program rada Kongresa zasnivao se na sljedećim zahtjevima: otvaranje novih škola na albanskom jeziku, otvaranje jedne učiteljske škole, financijska potpora, struktura i program škola, proračun prihoda i izbor učitelja, osnivanje centra za organiziranje i kontrolu škola, pritisak na tursku vladu za otvaranje albanskih škola i pretvaranje grčkih škola u albanske te suradnja albanskih klubova.¹⁵

Tijekom prva dva dana odobreno je osnivanje škole za pripremanje učitelja (Pedagoški institut, kako se naglašava u izvještaju austrijskog konzula). Škola će se otvoriti u Elbasanu i njome će upravljati Nadzorni odbor. Odobreni pravilnik predviđao je više od 30 obvezatnih nastavnih predmeta. Na čelu tih predmeta bio je albanski jezik koji se sastojao od sljedećih područja: gramatike, sintakse, književnosti, retorike i poetike. Prema izjavama jednoga stranog sudionika, G. L. Jaraya, stekao se do-

¹⁵ AQSH, *Fond br. 102, dos. 204, dok. 2.*

jam o odlučnosti da se nastava obvezatno održava na albanskom jeziku, a turski jezik će se učiti kao drugi jezik uz strane jezike kao što su francuski i engleski.¹⁶ Vjeronauk je bio ravnopravan: muslimanski, pravoslavni i katolički.¹⁷

Nesumnjivo je važan uspjeh ovog kongresa jer je Albanija, iako se nalazila pod turskom okupacijom, ipak organizirala zakonitu strukturu albanske škole te otvorila prvu albansku srednju školu. Osnovane su i druge obrazovne ustanove, pa i ujednačene albanske škole, a velika je pozornost bila usmjerena na nastavne programe i udžbenike. Time se ostvarila vrlo značajna razina podizanja nacionalnoga obrazovnog sustava u nepovoljnim okolnostima za prosvjetno i svako drugo kulturno uzdizanje pučanstva.

Predsjedavajući Mithat Frashëri (1880-1949), jedan od najistaknutijih albanskih intelektualaca početkom 20. stoljeća, o značaju Kongresa za jedinstvo Albanaca dodaje: „(...) bio je jedan novi događaj za nas u ovom susretu, gdje su bili prisutni sa sjevera i juga, s istoka i zapada, vidjeli smo kako stoje rame uz rame gege i toske, kršćani i muslimani, hodže i kršćanski svećenici. Bit će to vječni temelj Albanaca.”¹⁸

Kongres u Manastiru učvrstio je političko jedinstvo Albanaca, što je bilo jako potrebno u to doba. Iznad svega, odjek Kongresa oživio je nade i bio je velik poticaj nacionalnom pokretu prema ostvarenju težnji za slobodnom i neovisnom Albanijom.

¹⁶ U takvim političkim okolnostima nije prošlo puno godina i „istanbulska abeceda” maknuta je iz uporabe.

¹⁷ HHStA, PA, A, *Dodatak II. izvještaja austrougarskog konzula o Manastiru*, br. 72, 20. lipnja 1909.

¹⁸ Uran Butka, *Gjeniu i kombit*, Drier, 2000, str. 30.

A	a	N	n
B	b	Nj	nj
C	c	O	o
Ç	ç	P	p
D	d	Q	q
Dh	dh	R	r
E	e	Rr	rr
Ë	ë	S	s
F	f	Sh	sh
G	g	T	t
Gj	gj	Th	th
H	h	U	u
I	i	V	v
J	j	X	x
K	k	Xh	xh
L	l	Y	y
Ll	ll	Z	z
M	m	Zh	zh

Sadašnja jedinstvena grafija albanskoga jezika

LITERATURA

- *Alfabeti i gjuhës shqipe dhe Kongresi i Manstirit*, Tiranë, 1972.
- Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, *Historia e popullit shqiptarë II*, Tiranë, 2002.
- Aleks Buda, *Shkrime historike*, 3, 4, Tiranë, 2000, 2003.
- Ahmet Kondo, *Aspekte të lëvizjes kombëtare*, Tiranë, 1988.
- Edëin Jasque, *Shqiptarët, historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme* (original: *The Albanians: An Ethnic History from Pre-Historic Times to the Present*), Tiranë.
- David Diringer, *The History of the Alphabet*, New York, 1997.
- David Sacks, *Civilization Before Greece and Rome*, Cambridge Press, 2004.
- Dhimitër S. Shuteriqi i dr. *Historia e letërsisë shqipe*, Prishtinë, 1975.
- Hysni Myzyri, *Arsimi Kombëtar Shqiptar*, Prishtinë, 1996.
- Fra Lovro Mihačević, *Po Albaniji, dojmovi s puta*, Matica hrvatska, Zagreb, 1911.
- Fra Lovro Mihačević, *Crtice iz albanske povijesti*, Sarajevo, 1912.
- Georges Castellan, *Histori e Ballkanit*, Tiranë, 1991.
- Ibrahim D. Hoxha, *Nëpër udhën e penës shqiptare, Nga historiku i ABC-së dhe i shkrimit shqip*, Tiranë, 1988.
- Robert Elsie, *Historia e letërsisë shqiptare*, Pejë, 2001.
- Shaban Demiraj, *Gjuha shqipe dhe historia saj*, Tiranë, 1988.
- Shaban Demiraj dhe Kristaq Prifti, *Kongresi i Manstirit*, Tiranë, 1978.
- Tomor Osmani, *Udha e shkronjave shqipe*, Shkodër, 1999.
- Thimi Mitko, *Vepra*, Tiranë, 1981.
- Uran Butka, *Gjeniu i kombit*, Drier, 2000.

Središnji arhiv Republike Albanije

Listovi i časopisi:

- „Albania”, Bruxelles-London, 1897-1909.
- „Bashkim’i Kombit”, Manastir, 1909-1910.
- „Dituria”, Selanik, 1909.
- „Kalendari Kombiar”, Sofie, 1897-1912.
- „Lirija”, Solun, 1908-1910.

100TH ANNIVERSARY OF ALBANIAN SHARED GRAPHICS

SUMMARY

Before November 1908. Albanians had one common language – Albanian, but different graphemes (alphabets) with Latin basis: Slavic, Greek, Arabic or combined graphs. Unique orthography of the Albanian language was acquired about one hundred years ago in Monastery at a Congress which included the Albanian intellectual elite and other public workers which advocated for Albanian independence. This congress didn't only put down the solutions of the Albanian orthography; it has also consolidated the cultural identity of Albanian people.

Latin basis of their orthography, which is in use today and will be in the future, clearly proves that the Albanians are European nation and that their historical place is in the association of European nations.

Key words: Albanian orthography, education, mutual language, culture, independence.